

НУМИЗМАТИЧНИ ДАННИ ЗА ИСТОРИЯТА НА СЕРДИКА ПРЕЗ V ВЕК

Дочка ВЛАДИМИРОВА-АЛАДЖОВА

Петото столетие в историята на Сердика е едно от най-загадъчните. То е свързано с вражеската заплаха от страна на хуни и готи; обсади и превземане на града; пожари регистрирани на терена и др. След преживените катаклизми следва съживяване на живота тук, преустройства на сгради и нови строежи. Тези събития намират отражение върху монетната циркулация в града, като възходите и спадовете в нея отговарят на историческите събития и процеси.

Монетите от IV-V в. от проучените обекти на територията на антична Сердика представляват приблизително 50% от целия нумизматичен материал, като в различните парцели този процент варира¹ в зависимост от вида на паметника, големината на разкопаната площ и достигнатата дълбочина при разкопките. Какъв дял в този масив представляват монетите датирани в V в., е трудно да се определи, тъй като тези от предходното столетие продължават да са в обращение. Най-общо на този етап на изследване може да се предположи, че паричните знаци от петото столетие представляват 1/3 от общия нумизматичен сбор, датирани в периода IV-V в.² С малки изключения това са монети от номиналите условно обозначени АЕ 3 – АЕ 4, които са в незадоволително физическо състояние, но от това време са открити и две златни монети – солид на Теодосий II (408-450) и тремис на Льв (456-474).

Тези общи наблюдения върху монетната циркулация в късноантична Сердика намират потвърждения и при откритите монети в сграда № 1 на обект „Св.Неделя – север“³, които са обект

¹ Има обекти, където материалите, включително монети от IV – V в., достигат до 90%.

² Анализът се гради на базата на публикации за резултатите от археологическите проучвания, сведения от ръководителите на отделни проучени парцели, както и от обработения нумизматичен материал от обектите „Метростанция – 8“, „Западна крепостна стена“, „Веслец 13“ и др. Нумизматичните данни от предстоящите проучвания могат да потвърдят, допълнят или коригират настоящите наблюдения.

³ През 2017 г. продължава проучването на горелия пласт, като площта и дебелината му значително се разширяват.

на настоящото изложение. Проучваната през 2015 и 2016 г. сграда № 1 преживява сериозни преустройства в последната четвърт на III – началото на IV в. Изградени са зидове, дублиращи трасетата на разрушени по-стари, други зидове са заравнени до новите подови нива в част от помещенията. Подът в страничните части на голямата зала е бил повдигнат с блокаж от камъни и пясък, а цялото помещение е покрито с настилка от големи каменни плочи с приблизително правоъгълна форма. То вероятно е било оформено като двор или открито пространство. Успоредно на канала са били поставени каменни улеи за атмосферни води, преработени от корнизиди. По-голямата част от разкритата площ на сградата е изследвана до подовите нива в помещенията от V в. В едно от южните помещения е документиран пласт с деструкции и следи от силен пожар, в който са изгорели цели керамични съдове и чували със зърнени и бобови култури (пшеница, ръж, грах и леща). Върху пода на помещението бяха разпръснати над 500 монети, които се намират в близост до и вътре в керамични съдове (Кацарова, Горянова, Станев 2017, 313). При разкриването и регистрацията на монетите е отбелязвана различната дълбочина на терена, поради което те са описани като различни инвентарни единици, които съдържат от няколко десетки до стотина екземпляра – №№ 546, 560, 569, 594, 585, 606, 653, 670 (**табло XXXIX 8, XL 1, 2**). Монетите са в лошо физическо състояние, за което е допринесло продължителното им участие в циркулацията, опожаряването на помещението и сградата, както и въздействието на почвата, където вследствие на химическите реакции, влагата и др. те корозират, променя се тяхното тегло и диаметър, като особено пагубни са тези реакции при медните и бронзови екземпляри (Štefan 2005, 1067). Целите монети в сборната находка съставляват по-малко от 20%, като от тях приблизително 15% дават възможност за частична идентификация. Останалите монети са фрагментирани и представляват $\frac{1}{2}$ до $\frac{1}{4}$ от ядрото. Компрометираните повърхност и цялост на монетите затрудняват тяхното определение, а в някои случаи, това е невъзможно. Запазените части и детайли от изображенията и надписите върху лицето и opakото, части от монетни марки на ателиетата при някои екземпляри, дават основание да се направят обосновани предположения за императора и монетния тип.

Сред запазените нумизматични паметници преобладават номиналите АЕ 3 и АЕ 4, които като разменно търговско средство имат много ниска стойност. Малкият диаметър и лошото качество на метала допринасят в процеса на обращение те силно да се обезличат. Като прибавим и инфлацията от края на IV и целия V в., се стига до ситуацията една златна монета (солид) при император Теодосий II да се равнява на 7200 броя миними (монети с тегло 1,12-1,13 г) (Grierson 1959, 77–78; Hahn 1986, 177; Raeder 1987, 10; RIC X, 17–22)

или стойността на една от тези монети в обращение е нищожна. В тази връзка трябва да отбележим, че според изследванията на Хан, терминът *minimi e terminus technicus* в нумизматиката (Hahn, Metlich 2000, 13). Теоретично тези монети участват в монетната циркулация до реформата на император Анастасий в 498 г. (Harl 1996, 178)⁴, но практически, по археологически данни се установява, че процесът на тяхното изваждане от обращение продължава доста по-дълго.

Най-ранни в сграда № 1 са две монети с обезличени лицеви страни, но с различим върху обратната страна тип FEL TEMP REPARATIO Виртус, пробождащ с копие паднал конник. Типът се явява през 348 г. след реформата на императорите Констанций II (324-361) и Констанс (333-350) в чест на победата на Констанций II над персите (RIC VIII, 34-35). Монети от този тип за Констанций II са отсечени в периода 351-361 г., а за Констанций Гал (351-354 г.) през 351-354 г. или хронологически началото на този сбор от монети може да се отнесе най-общо към първото десетилетие след средата на IV в.

Следва една добре запазена монета на император Грациан (379-382) с описание: лице: D N GRATIA-NVS P F AVG – бюст с перлена диадема и драпиран бюст, надясно; опако: REPARATIO REIPVB – императорът прав, насреща, с глава наляво, в лявата ръка държи Виктория върху кълбо, долу, вляво – коленичила женска фигура; в отреза BSISC (RIC 26 а – type 4)⁵ (табло XLI 1а, б). Монетата е от рядко срещания за Сердика номинал AE 2 на монетарницата в Сисция.

Друг екземпляр, който може да бъде идентифициран, принадлежи на император Теодосий I (382-395), отсечен в монетарницата на Кизик. Той има следните характеристики: лице: D N THEODOSIVS P F AVG – бюст с перлена диадема, надясно; опако: VOT X MVLТ XX в средата на венец; в отреза – SMKB (RIC IX 21c, B). От времето на разделянето на империята на източна и западна са монетите на императорите Аркадий (395-408) и Хонорий (395-408), от които могат да се разчетат част от надписите върху лицата и опакоето. Данните сочат, че те са от традиционните за епохата типове и монетарници.

Следват екземпляри на Теодосий II (408-425), които са AE 4 и от два основни типа – SALVS REI-PVBLICAE – Виктория в ход наляво, с трофей на рамо и тегли пленник след себе си, кръст в лявото поле. Монетарниците са Константинопол и Рим (RIC X, 1912) и кръст

⁴ Огромно количество от тези монети остават у населението и след като не са законно платежно средство то ги използва само като метал или ги употребява в погребалните обреди, в качеството им на Харонов обол през следващите столетия (Владимирова-Аладжова 1981, 171-179).

⁵ При описания екземпляр от Сердика няма точка в края на съкращението на монетарницата.

във венец на ателиетата в Тесалоника, Хераклея, Константинопол (RIC X, 440-446). Монетите на император Теодосий II в Сердика количествено преобладават в сравнение с паричните знаци на предходните и следващите императори. Явно е, че по-негово време търговските контакти се активизират и пазарът се нуждае от тези пари. В тази връзка трябва да споменем и откритата златна монета от този император в града⁶ (Владиминова-Аладжова 2017, 520-523). Солидът на император Теодосий II има следното описание: лице: D N THEODOSIVS P F AVG – бюст на императора $\frac{3}{4}$ насреща, във военно облекло – ризница, щит, върху който е изрисуван конник и копие, на главата с диадема и шлем; опако: SALVSREI*PVBLICAEZ – Теодосий II (вдясно) заедно с Валентинтан III седнали на двоен трон, насреща, облечени в консулски дрехи и с нимб около главата, в дясната си ръка всеки държи маппа, а в лявата – кръст с дълга дръжка, звезда над главата на Теодосий II; в отреза: CONOB (RIC X, 243; Деревгот 1996, 79/2)⁷ (**табло XLI 2**).

Следват монетите на Лъв I (457-474), сред които има много добре запазени екземпляри, които са намерени заедно на терена (**табло XLI 3**). Те са от два типа за реверса – Верина, права, насреща, държи кълбо с кръст и скиптър (RIC X, 714) и монограм (RIC X, 719-723) (**табло XLI 4**).

Последни от този сбор монети са два екземпляра на император Зенон с монограм (476 – 477) (RIC X, 958). Тяхната идентификация е затруднена поради лошото качество на монетите и близостта между монограмите на Лъв I и Зенон.

Анализираните монети не представляват хомогенно съкровище, а парични знаци притежание на живущите в сградата през различните периоди, които вследствие на пожара и разрушенията през V в. са се разпръснали по пода. Макар и в лошо качество, тези монети дават моментното състояние на паричното обращение в Сердика през V век. От друга страна, фактът, че те са открити върху горелия пласт в помещенията, помага да се датира времето на опожаряването на проучваната сграда. Това е нов момент в проучванията на Сердика, който доказва, че въпреки малкото археологическа информация досега за този период (Динчев 2014, 54), то през втората половина на V в. градът е приживял сериозен катаклизъм съпроводен с пожар, което опровергава изказаните досега заключения⁸.

В достигналите до нас сведения на античния автор Приск Тракиец, Сердика е спомената на три места във връзка с хунските

⁶ В периода 2010-2016 г. в проучваните в центъра на Сердика обекти са открити общо четири златни монети, две от които са от V век.

⁷ ПИН 56 / 2015 г.

⁸ В тази посока е и изказаното мнение и на Хетър (Heater 1991, 272-273).

нашествия, а за това от 448 г. се посочва и, че градът е бил разрушен (ГИБИ I, 331; Примов 1942, 75.79; Велков 1959, 41; Данчева-Василева 2017, 59). Тези сведения се потвърждават и чрез монетите от Сердика, където преобладават паричните знаци на Теодосий II, а липсват тези от неговия наследник император Марциан (450-457). По времето на император Льв I (457-474) в империята протичат вътрешно-политически процеси на противопоставяне между императора и Флавий Ардабурис Аспар, алан по произход и една от най-влиятелните личности в империята (Данчева – Василева 2017, 38). През 466-467 г. следва ново нападение на хуните от северозапад, при което те преминали река Дунав, прекосили днешна Северна България и достигнали до Сердика. Тук били спрени от главнокомандващия императорските войски Антемий, здраво укрепените стени на Сердика попречили на неприятеля да се придвижи към центъра на империята. Две години по-късно (469 г) синът на Атила, Денгизих, поискал от Льв I да му бъде открит пазар на река Дунав. В резултат на отказа, който получил, хуните преминали Дунава и нападнали имперските територии. След редица сражения и сериозен отпор от императорската войска, хуните били разбити. Споделям мнението на А. Данчева-Василева, че е възможно при тези операции Сердика да е била една от крепостите, послужили за изходна или снабдителна база за отблъскване на хунските орди. Въпреки, че градът не е споменат в изворите, може да се предположи, че е играл определена роля при отблъскване на нападателите (Данчева – Василева 2017, 38). Конфликтът между Льв I и Аспар се задълбочава, а сред причините за това са неуспехът на Аспар срещу вандалите, както и назначаването на зетя на императора Зенон за *magister militum per Orientem*. В това му качество, той е изпратен от Льв I в Тракия с определена задача и императорът му предоставя част от войската си. Следва организиран заговор срещу Зенон от политическия му противник Аспар. Покушението не се осъществило, тъй като Зенон с войската си успял да се спаси в Сердика⁹ (Данчева – Василева 2017, 39; Божилов, Билярски, Димитров, Илиев 1997, 100-101). В тази ситуация градската управа на Сердика спасила Зенон (бъдещия император), като останала лоялна към императора в Константинопол. През 471 г император Льв I убива Аспар и сина му, с което той разрешава кризата в държавата. След бунта на готите¹⁰ в Тракия през 469 г. няма конкретни сведения за политическата история на Сердика. В синхрон със споменатите

⁹ Това сведение се открива единствено в хрониката на Теофан Изповедник, в която авторът определя като град Тракия (Данчева – Василева 2017, 40).

¹⁰ Повече за готите на Балканите през V в. виж Heater 1991.

събития са откритите монети на император Льв I и Зенон, които се явяват последни за разглеждания тук нумизматичен комплекс.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Божилев, Билярски, Димитров, Илиев 1997:** Ив. Божилев, Ив. Билярски, Хр. Димитров, Ил. Илиев. Византийските василевси. София, 1997.
- Велков 1959:** В. Велков. Градът в Тракия и Дакия през античността. София, 1959.
- Владиминова-Аладжова 1981:** Д. Владиминова-Аладжова. За ролята и мястото на античните монети в ранното българско средновековие. В: Сб. "Проблеми на културното наследство", София, 1981, 171-179.
- Владиминова-Аладжова 2017:** Д. Владиминова-Аладжова. Златна монета на император Теодосий II от древна Сердика. – Известия на музея в Разград, 2, 2017, 520-523.
- ГИБИ 1958:** *Priscus. Exerpta de legationibus.* – Гръцки извори за българската история, I, 1958.
- Данчева-Василева 2017:** А. Данчева-Василева. История на средновековна София IV-XIV век. София, 2017.
- Динчев 2014:** В. Динчев. „Света София“ и Сердика. София, 2014.
- Кацарова, Горянова, Станев 2017:** В. Кацарова, Сн. Горянова, А. Станев. Археологически проучвания в северната половина на площад „Св. Неделя“ – гр. София, през 2016 г. – Археологически отчети и разкопки през 2016 г. София, 2017, 311-314.
- Примов 1942:** Б. Примов. Хуните и Сердика. – В: Сердика, 1942, 3, 75-79.
- Depeyrot 1996:** G. Depeyrot. Les monnaies d'or de Constantin II à Zénon (337-491). Wetteren, 1996.
- Grierson 1959:** Ph. Grierson. The Tablettes Albertini and the Value of the Solidus in the Fifth and sixth Centuries A. D. – The Journal of Roman Studies, vol. 49, parts 1 – 2, 1959, 73 – 80.
- Hahn 1986:** W. Hahn. Mediaeval and Modern Numismatics. Byzanz. – A Survey of Numismatic Research, 1978 – 1984. London 1986, 295 – 313.
- Hahn, Metlich 2000:** W. Hahn, M. Metlich. Money of the Incipient Byzantine Empire (Anastasius I – Justinian I, 491 – 565). (MIBE I) Vienna 2000.
- Harl 1996:** K. Harl. Coinage in the Roman Economy, 300 B.C. to A.D. 700. London 1996.
- Heater 1991:** P. Heater. Goths and Romans (332-489). Oxford, 1991.
- Raeder 1987:** J. Raeder. Die byzantinischen Münzen im Kestner-Museum Hannover. Hannover, 1987.
- RIC VIII:** J. P. C. Kent. The Roman Imperial Coinage, VIII, The Family of Constantine, A.D. 337-364. London, 1981.
- RIC IX:** J.W.E. Pearce, H Mattingly, and C.H.V. Sutherland. The *Roman Imperial Coinage*. vol. IX: Valentinian I-Theodosius I. London: Spink, 1951.
- RIC X:** J. P. C. Kent. The Roman Imperial Coinage, vol. X: The divided Empire and the Fall of the Western Parts AD 395-491. London, 1994.
- Štefan 2005:** J. Štefan. Statistical Model for Medieval and Early Modern Gold Coin Production. – C. Alfaro, C. Marcos, P. Otero (Hrsg.). Actas del XIII Congreso Internacional de Numismática. Volumen II. Madrid (15 – 19 Septiembre) 2003. Madrid 2005, 1067 – 1075.

ТЕКСТ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ:

Табло XXXIX 9, XL 1, 2. Монети, открити в жилище 1.

Табло XLI 1. Медна монета на император Грациан, сечена в Сисция (лице и опако).

Табло XLI 2. Златна монета на император Теодосий II (лице и опако).

Табло XLI 3. Монети на император Лъв I.

Табло XLI 4. Монета на император Лъв I (лице и опако).

NUMISMATIC DATA ON THE HISTORY OF SERDICA IN THE 5TH C.

Dochka Vladimirova-Aladzhova

(Summary)

The history of Serdica in the course of the 5th c. is associated with enemy threats on the part of Huns and Goths, sieges and conquest of the city. In his chronicle the Antique author Priscus the Thracian mentions Serdica three times in connection with the Huns' invasions; one of them was in 448 and he notes that the town was destroyed. In 466 – 467 the Huns again attacked from the northwest, crossing the Danube River and then today's Northern Bulgaria to reach Serdica. They were stopped by Anthemius, commander of the Imperial army and the firmly fortified walls of Serdica prevented the enemy from rushing toward the centre of the Empire.

Among the great number of coins from the 5th c. found in the course of the archaeological research in recent years the pieces of Emperor Theodosius II (408-450) and Leo I (457-474) prevail including a golden coin of each of them. During campaign 2016 in the northern sector of St. Nedelya Square more than 500 coins from the 4th – 5th c. were discovered. The latest of them belong to Emperor Leo I (457-474) coming from the large building N 1. In the final quarter of the 3rd – early 4th c. the latter underwent serious reconstructions; new walls were built duplicating the beds of demolished earlier walls and others were flattened to the new floor levels in some of the rooms. The floor in the side parts of the large room was raised with a padding of stones and sand, and the whole space was covered with a pavement of slabs nearly rectangular in shape. Probably it was designed as a yard or open space. In parallel with the channel stone chutes for atmospheric waters were running reshaped from cornices. Most of the area of the building was revealed and explored to the floor levels in the rooms from the 5th c. One of the southern rooms contained a layer of destructions and traces of fire, with burnt pottery and sacks with cereals and bean cultures (wheat, rye, peas and lentils). The

coins were spread all over the room floor. They are in a poor condition due to the fire. The preserved pieces in the hoard are less than 10% as approximately 15% of them allow partial or complete identification. The rest are highly fragmented. The compromised surface and integrity of the coins makes their identification difficult and in certain cases – almost impossible. Nevertheless, the analysis of these coins provides important information about the history of Serdica in the 5th c.